

FATABUREN 1973

fataburen

Nordiska museets och Skansens årsbok 1973

Redaktion: Christian Axel-Nilsson · Nils Erik Bæhrendtz
Harald Hvarfner · Skans Torsten Nilsson
Layout: Torsten Stäåf
Tryck: Tryckeribolaget Ivar Hæggström AB 1973
ISBN 91 7108 068 6

Pärmens färgbild: Veteranen berättar. Detalj av en akvarell av
Bengt Nordenberg 1854. Privat ägo.

Börnelege

Da jeg var 12 år, måtte jeg hver dag malke 12 köer¹ 3 gange daglig, og selv om jeg fik de letteste, var det et tungt arbejde for en lille pige at skulle op kl. 4 hver morgen og dog passe sin skole, som jeg elskede. Det var min fritid, når jeg var der. Om sommeren mandag og torsdag fra kl. 7 til 11, og om vinteren fra kl. 9 til 3 om eftermiddagen. Dette var i 2. klasse. De 7—10 årige gik så de andre dage. Der var kun 2 klasser og en lærer, og vi var tit op til 40 børn i en klasse. Mange af disse børn kom fra Elling fattiggård eller familier, der flyttede fra sted til sted på de store gårde, så de ofte måtte skifte skole.² Det var ikke let for disse børn at finde rytmen. Dels var de bange for vores gamle lærer Jensen, det var jo også en stor belastning for ham at få alle disse nye ind, som ikke kendte undervisningen i skolen. Til maj kom de mange hyrdedrenge og til november, når de rejste, kom de nye tilflytterbørn. Så fandt vor gamle lærer ud af at sætte de dygtigste elever til at hjælpe de mest tungnemme og forsagte med deres forskellige svære opgaver, mens han tog sig af de andre, han var jo overlæsset med arbejde. Måske var dette ikke lovligt, men det var en god pædagogisk taktik, for disse børn fattede straks tillid til kammeraten, så det hele gik meget

lettere for dem. Vi skulle også hjælpe dem ind i legen i frikvartererne. Alle legene stammer fra Elling sogn — blev leget i sognets skoler og i hjemmene rundt om, hvor der fandtes børn og ungdom. Legene for de allermindste er fra mit eget barndoms-hjem.

Som De ser, kunne der ikke blive megen tid hverken til leg eller lektielæsning; når man er den ældste af 10, er der nok at gøre. Til mit tiende år var der andre børn at lege med i Elling — på Bannerslund var der mest voksne unge. De var også flinke til at tage os med, når de legede ude; men vi skulle i seng kl. 9 om aftenen, og så var det jo først legen gik for dem. Derfor var legen i skolen det bedste for os. Lektielæsningen foregik mest, når man sad inde og vuggede Lillebror eller Søster og legede med den lidt større, mens de andre legede ude, så var der mest ro til lektier og stil og regneopgaver.

Mens vi boede i Elling, blev vi tit inviteret ned i præstegården, de havde 5 drenge, og de var så vilde, sagde Fruen. Min bror og jeg skulle så virke som bølger på et oprørt hav. Undertiden kom Agnete og Arne Stevns, børn af forstander Stevns, Kvissel höjskole. Da blev drengene helt rebelske, men Agnete og Arne kendte så mange gode lege fra de

1. Hovedbygningen til herregården Ellinggaard er bygget i 1700 årene. Bindingsværkets stolper er i modsætning til bøndergårdenes tjæret. Der fandtes hele 4 små herregårde i Elling sogn. Her arbejdede beretterens fader som fodermester. Herregårdene ejere kæmpede ofte en fortvivlet kamp med økonomien. Det nedskredne stengærde og den umalede flagstang vidner herom. Fotografiet er taget af Hugo Mathiessen 1934.

2. Trappen til herregården Ellinggaard.

3. Herregården Bannerslund i Elling, hvor meddele-
rens fader var fo-
dermester i en år-
række. Foto år 1930
(Kgl. Bibliotek).

unge på skolen, og var de bare inter-
ressante nok, hjalp det vældigt, men
de skulle helst være lidt våde og
voldsomme.

Nej, vi sloges aldrig med disse eller
andre børn, det turde vi bestemt ikke
for vore forældre, vi skulle forliges,
dog hændte det naturligvis, at drenge-
ne kunne prøve kræfter for sjov.
(Min mand har fortalt om, at det var
skik, at store drenge fra Bratten og
Strandby, altså landbo- og fisker-
drenge, et par gange om året mødtes
ved Rugholm å og afgjorde et og
andet, og da traf det tit, at en eller to
gik udenbords og kom i åen. Jeg har
hørt om, at et par rivaler også kunne
mødes der med deres venner og af-
gøre, hvem der skulle gå af med
pigen, før hun selv fik det sidste ord
at sige i sagen). Ved søndagsskole-

og juletræsfester legede de voksne
altid med børnene, og i de aller fleste
hjem på landet havde børnene hunde
og katte at lege med — og deres
unger.

Om vinteren legede vi vore stil-
færdige lege inde i varmen i stuen
med det lange bord, med den faste
bænk og »forsættet« omkring. For-
sættet var en lang bænk, der kunne
flyttes med. I den pæne stue måtte vi
ikke komme. Lade og höloft var gode
legepladser med en masse gemme-
steder, men der kunne de små ikke
godt være med. På stueloftet måtte
vi ikke lege, så var der jo ikke til at
være i stuen for spektakkel. I Elling
havde vi en lille granplantage med
unge graner, det var en herlig lege-
plads med læ og plads for mange. Så
havde vi også åen . . .

Fra jeg var 6—10 år boede mine forældre tæt ved Elling å, og da vi hentede alt vandet herfra — der var ingen brønd ved huset — blev vi jo ofte sendt efter en spand vand eller for at øse op i store kar, når mor skulle vaske. I åen var et langt stykke med fast sandbund, hvorpå der lå nogle store sten hist og her, på dem groede der tang, og i dette skjulte sig mange små fisk — glasål og snegle, og så nogle mærkelige fyre der gemte sig i et stykke strå. De havde fire ben for og fire ben agter og kunne trods deres stivhed svømme og kravle, så de ikke var lette at fange. Det morede vi os meget med ved hjælp af en kludepose på en stang. Vi havde også »totter«, en fiskesnøre med krog og agn fæstet til en træplök, som vi stak ned i åbrinken. Vi havde en halv snes stykker af dem sat ud med nogle favnes mellemrum, og var det godt vejr, sad vi tit på brinken og ventede »på bid«, ellers måtte vi jo »rögte« dem nogle gange daglig, at ikke fisken skulle slides af strømmen, når man lukkede op for sluserne ved Mariendal mølle. Der var tit en ål eller skalle på og enkelte gange en lille örred. Vi lavede også papirbåde eller træstykker, som var store »dampere«, men det var mor ikke så glad ved. Når der var et »höll« med strömhvirvler, gik de jo tit »på land«, og man måtte ned at skyde dem ud igen, og her var det farligt at falde i, da der var meget dybt sådanne steder. Aldrig har jeg set så mange guldsmede, sommerfugle og andre store smukke insekter som her ved åskrænterne, og vi kunne fange græshopper så store, at det var svært at holde dem. Så kom en lille

pige til at tænke på Ægyptens plager — deres store öjne så så onde ud, og man lod dem springe igen.

Kom man til stranden, som lå 3—4 km derfra, morede vi os med at soppe og »slå smut« med sten eller stykker af muslinger hen over vandfladen. Det var nu mest drenge, som kappedes om at blive dygtige til det. Vi piger samlede alle slags skaller i poser, vi havde med, og hvor var der mange arter. Vi kaldte dem heste — tyre — köer — får — lam — höns — plove — hyrder — gæs — katte — grise og meget mere, hver efter sin art og udseende. Fra en sådan havtur havde man legetøj for en lang tid både ude og inde; men da skulle man rigtignok se efter sine små söskende, de ville jo altid putte dem i munden.

Vi samlede også små runde sten på vejene, som jo var grusede den gang, de kunne bruges til mange ting. Nede ved dammen kastede vi dem op i luften, vi skulle så se, hvis sten der dannede flest ringe i vandet, når stenen plumpede i. Eller vi morede os med at kaste stenene sådan, at ringene kunne nå hinanden. Det kunne danne et helt fin mönster på overfladen, især når vandkalvene susede henover.

Dersom trækar eller dejtruget havde stået for længe og var blevet törre, »jisten«, i sommervarmen, blev de sat ud i dammen for at skulle »bönses«, stavene skulle utvide sig i vandet igen, så tingene kunne blive tætte og brugelige. Disse ting var for fristende for drengene at lade stå, selv om det var forbudt at lege med dem. Dejtruget var en herlig kano; når man satte sig på knæene, var det let at stage frem eller tilbage. Værre, men meget sjovere var det med et

4. Ved Strandby blev der 1893 bygget en lille havn, der siden er blevet udvidet i takt med det voksende fiskeri. Stranden med store flader af lavt vand var et yndet legested for børn, der boede i nærheden af kysten. David Yde-Andersen fot. 1957.

5. Agnes Strickers hus i Strandby ligger tæt ved havet. Den græsklædte plads foran huset var en yndet legeplads for omegnens unge. Billedet er fra 1916. Nu er området bebygget med sommerhuse.

kar, det drejede jo rundt, og kom man for tæt til siden vippede det, og man kom i vandet. Rent galt var det, om ikke gutten fik sig samlet hurtigt og fik karret på höjkant, for så blev det jo også fyldt med vand ved kæntringen og gik til bunds, og så måtte der en voksen mand til at hæve det igen, og hvor var karret så.

Her i Strandby³ plaskede drengene husvant til sös länge för skolealderen, men så naturligtvis i følge med större. Her var altid en »kåg«⁴ eller skibsjolle, de kunne låne. Mödrene var tit bange, når de sejlede ud på deres »söröveri«, men fædrene gav dem lov. De kendte jo selv den frydefulde fornemmelse, det var at sejle ud og erobre verden — kendte stoltheden over at kunne klare den første »vandgang«, og hvad — drengene skulle jo være fiskere engang, så det var godt, de kom til at elske havet.

Børnene på gårdene ude langs kysten måtte ikke röre jollerne, som blev brugt, når der blev draget våd til land. De fik en lang stærk fiskesnöre med en sejlmagernål — så drog de på fiskeri. De smed bukserne eller smögede dem så langt op de kunne og vadede forsigtigt ud med nålen i hånden. Skrubber og især pighvar borede sig ned i det varme sand langs kysten, så man kun kunne se deres öjne. Da var det med at være snar og sikker på hånden — dybden af vandet kan jo vildlede lidt. Rödspætter var næsten ikke til at fange, de var borte som et lyn. De andre dasede. Min mand, som nu er 80 år, fortæller, at de tit fangede så mange og store fisk, at de ikke kunne bære dem hjem. De mærkede ikke fiskenes tyngde i vandet, så længe de vadede

rundt⁵. Var det ikke fiskevejr, gravede de kanaler og havne, hvor deres »skibe« lavet af ting, de fandt ved stranden »stod ved kaj« eller sejlede rundt. En hund var den allerbedste kammerat — og den ivrigste til at lege med ved stranden. Den kunne bjerge alt ind, man kastede ud, og rede en »druknende« om man skreg på hjælp. Og hvad kunne pigerne og de små ikke få ud af at bygge huse og lave »sandkager« af det våde sand. Kageformene var jo lige for hånden (muslingeskaller).

Langs gröfter og på fugtige steder voksede der i min barndom mange slags siv. Dem kunne vi lave mange ting af, for eksempel hatte og små vugger til dukker, eller stole til dem. Det nederste af de allertykkeste siv indeholdt en masse hvidt væv, der kunne suge vand, det smagte dejligt, når man sugede det op gennem sivet. I mange hjem, hvor man ikke havde råd till tællelys, gemte man disse siv, og ved hjælp af lidt »jordolie« i en lille flaske kunne man få et nödtörftigt lys ved at stikke sivstykket deri og tænde det. Det var et roligt, osende, lille lys.

I en brink kunne man godt grave en hule, der kunne give læ for en kold vind eller byge. En tör ende i en gröft⁶ var også god, især dersom man slog sig sammen og kom med hver sin stang og gammel sæk, kunne man få en dejlig hule, hvor man drömte store drömmen over de stegte kartofler, om hvad man ville være, når man blev voksen. Kartofflerne fik man mest med hjemmefra, og havde man lidt salt, var det en himmerigsmundfuld, de var jo stegt i tört græs og ditto »kokager«⁷.

6. Stuelængen til en gammel gård i Jerup i Elling sogn. Man ser ind over gårdspladsen. Gården er bygget i bindingsværk, der er hvidkalket. Der er lade i den ene ende af længen, og ud for lade, bryggers og køkken er der et udskud, således at den bærende konstruktion står inde i huset. Dette er et almindeligt træk i egnens byggemåde. (H. Zangenberg fot. 1927.)

7. 2 gårde i Bratten i Elling sogn. Begge gårde består af en beboelselænge og en lade- staldlænge. Gårdene ligger på den trærløse forblæste flade. I læ af stuelængen er der en lille have. Da fotografiet blev taget i 1927 var der nylig plantet et læhegn til at bryde vindens magt. I le- geoptegnelsen fortælles der om en plantning med gran, der ligeledes er beregnet på at give læ. Vinden blev i 1900 årenes første halvdel anvendt til trækraft til gårdens maskiner. I dette barske landskab var den et særlig kærkomment legested for børnene. (H. Zangenberg fot. 1927.)

En lille sandfærdig historie fra den gang Aggersundbroen blev åbnet⁸. Stauning var statsminister, og som den landsfader han jo vitterligen var for mange i sit land, ville han også ud i klitterne ved Thorup Strand for at tale med nogle af de »stakkels« drenge, som han mente intet vidste efter de to halve dages skolegang om ugen, der var her om sommeren. En af mændene sagde: »Vi kan ikke besøge dem alle, lad os gå hen til 'Las Piesens Wolle'«, og det gjorde de. Drengen var ved at spise af en melmad, som han havde i et avis-papir, men imens havde han travlt med at lægge nogle pinde og nogle fåre- og lamme- hm-hmr i et fint mønster på et stykke glatstrøget sandjord. »Sig mig, hvad er det du laver, min dreng?« spurgte Stauning. — »A bögger Christiansborg«, svarede drengen. Stauning pegede på nogle små sorte fyre, der sad pænt i lige rækker: »Sig mig så, hvad er det, min dreng?« — »Ok«, sagde drengen ivrigt og rettede ved et par stykker: »De er da folketingsmæjeren«. »Nåh«, sagde Stauning impo-neret, »men så dem der i den halve rundkreds — hvem er så det?« »Dem der, di stuer, de æ da selvfølgelig ministeren«. »Du er vel nok en dygtig dreng«, sagde Stauning smilende. »kan du så sige mig, hvem af dem der er Stauning?« »Nej«, sagde drengen, »de ka a ents, for haj æ jo dej stöst, å så stuer i luet (lort) hår a ents föjen ino⁹. Drengen så frit og ærligt op i Staunings öjne, og denne spurgte forbløffet, hvor han havde al sin viden fra om Christiansborg med det runde bord og ministrene og det hele. Drengen svarede glad,

at hans gode madmoder pakkede hans mellemader ind i de aviser, som hun vidste, der stod noget i, han gerne ville læse. »Men no må a etter foen (fårene) ejen di löber få låent væk!« Og så løb han alt det remmer og tøj kunne holde. »Den dreng har lært mig meget, han skal nok blive til noget uden alt for lang skolegang. Jeg tror, vi har set nok her for i dag«, sagde Stauning og gik bort med sit følge. Folk på egnen morede sig længe over Staunings nysgerrighed og drengens barnlige og frimodige svar. — Sådan kan en »bette höwer« altså også lege.

Når man legede i skoven lige op af vort hjem, var der rige muligheder både til at klatre og bygge gode ube-mærkede siddepladser, især i et löv-træ, det var heller ikke så slemt ved tøjjet som granerne. I granskoven samlede vi mange slags kogler — i sækkevis, som mor brugte til at koge eftermiddagskaffe ved. Vi börn samlede de hele og pæne fra, som vi gemte i poser. I fældetiden samlede vi de smukke fjer af spurvehöge, skovduer og skovskader samt fasaner. Dem lavede vi indianhuer af, eller stak dem i grankoglerne. Når man så gav dem tændstikker eller andre ben, blev det til mange fantasidyr. Hertil brugte vi jo også kastanier og olden. Af grankogler kunne man også lægge fine små og store stjernemønstre — alt dette var godt indendörs legetøj i den kolde tid. Hvem har ikke spist »manna« og syreblade¹⁰, eller skåret fine pile- og hasselkæppe, eller skafter til »höwerpeek« (hyrdepisk).

Börn har altid plukket blomster med stor glæde, og gör det stadigt, lige fra den förste fölfod stikker sit

gule hoved op ved gröftekanten, til den röde syre står og knagfryser sammen med de sidste röllicker. Hvem der plukkes til? Ja, til alle der gerne tager mod en forpjusket annemonebuket fra en lille varm barnehånd med en stor tak, og måske en småkage eller et bolche, og sætter blomsterne i vand, mens börnene ser på det, — til den der stikker dem en 25 öre, lukker døren for næsen af börnene og smider blomsterne i skraldespanden.

Især »dagligbröd« (engelskgræs)¹¹ var dejlig at flette kranse af — og hvor var der mange sommeren lang på de törre jorder; bandt man så lidt hjertegræs i, blev de ekstra fine og fik lov at hænge på Tantes eller Bedstes væg længe. Og ih, hvor lavede man mælkebötte-kæder, de var bare ikke ret stærke, og man fik sorte fingre af dem og pletter på forklædet. Selv om man næsten plukkede et stykke rent, stod der nye og prangende næste dag — og hvor var det sjovt at fylde brystet med luft og puste fröene af og op i luften, de kunne sejle langt ind over naboens mark med vinden, men det tænkte man ikke over. Jo, margueriter var gode til »elsker — elsker ikke«, eller »skal — skal ikke«, og hyben og tjörne- og rönnebær var gode at lave perlekranse af. Desværre var der også »lus«¹² i hybenfrugterne, så der måtte hullet ikke stikkes for stort. Disse lādne frökorn var slemme at få puttet i sin seng — sine bukser, eller ved en kjolelinning. Det var drengene slemme til. Ih, hvor kunne man blive gal på dem. — Jeg har set fine bogmærker lavet af bladribberne, men aldrig set, hvordan man skar bladkødet fra. Husker intet om næse-

pinde. — Roelygter var det meget morsomt at lave. Först skar man ansigtet ud — som kinesere med skæve öjne, eller indianere med lange næser og en bred mund, så hulede man lygten ud bagfra, og lavede et hul til lyset i bunden. Kunne man så få held til at sætte det grimme ansigt op for en rude, kunne man tit få den glæde at höre skrig inde fra stuen, og måske se et forskrækket ansigt, så var hensigten jo nået.

Man lavede pile- og hyldefløjter, ligesom et strå spændt mellem sine tommelfingre kunne gale som en kok, eller kurre som en due, alt efter spændingen i strået. Fra slagtede gæs var det sjovt, om man kunne få fat i »skralden« (strubehovedet). Den blev hængt op og törret, når man så ved at fylde hagl eller små ærter i, svang eller rystede den i en snor, kunne den frembringe mange lyde, og var man mange med hver sin skralde, kunne man lave et farligt spektakkel. — Grisens blære var god til en rumlepotte.

At lege med små dyr eller insekter var forbudt i mit hjem — vi kunne jo skade dem. Kun den lille mariehöne måtte vi få til at kravle fra et strå ud på vor hånd, mens vi gik rundt og sagde: »Mari — Marihöne, flyv op til vor Herre og bed om godt vejr i dag og i morgen«. Når den så spredte sine vinger og fløj bort, var vi jo meget spændt på morgendagens vejr.

Vinteren var jo en herlig tid, især når der var sne og is og ingen dyr at passe på marken. Af en stor, tung, fast snedrive kunne man skære store blokke ud med en skovl og bygge både huse og volde. Nede ved bunden var der altid et lag, som egnede

sig vældig godt til snebolde, — man lavede sig et lager bag hver sin vold, og der kunne jo foregå drabelige kampe. Var der falden et jævnt lag sne, og det var ved at tö, kunne man rulle sig en vældig snebold ved at trille rundt på marken med den. Tit så stor, at man måtte være 2 eller 3 til at trille. Det var jo med at få lavet den største; men det gav våde træsko og valne fingre. En sådan dag var det også bedst at lave snemænd og -koner, men der skulle helst blive nattefrost, så de kunne stå længst muligt. Öste man vand på, som man byggede dem op, fik de både holdbarhed og fodfæste. Det gjorde også snehytterne mere holdbare. Tit satte man, hvis Far gad hjælpe, en plade klar is i til vindue i stedet for en sneblok. En stor snehytte var man tit flere om, både piger og drenge; men jeg kan ikke huske, man opholdt sig der, eller spiste noget. Det skulle da være, om man havde for mange gulerødder til snemandsnæser. Her var det sjovt med en roelygte, især hvis der stod flere forskellige på en snesokkel rundt om.

En slæde var let at lave, bare man havde hammer og söm, et reb og lidt træmateriale. Man kunne trække sine små söskende på den, hente varer på den, og havde man fri en dag, var det dejligt at suse ned af kirkebakken på den. Sad man to bag hinanden, var man jo også to til at trække den op, men på bakken skulle rebet bindes i de to yderste huller for styringens skyld, så var det med at have en god styrer. Som regel var der flere baner, men man råbte »Giv agt« eller »Pas på«, når den suste ned, straks man satte sig op. Ville

man stoppe ved foden af bakken, måtte man sætte hælene mod jorden, ellers körte man bare ud på marken. Var man gode venner med folk, der havde köretöj, kunne man få lov at binde sin slæde bagi. Havde man gjort det uden forlov, kunne en kusk lade som om han var stokdöv og lod hestene trave ett langt stykke, för man fik lov at binde op igen. Dem der körte til Frederikshavn med studeköretöj var altid venlige, men det gik for langsomt. Det traf at drenge gerne ville »stå på mederne«, så var det med at holde godt fast i slædekassen og ikke falde af i farten, det kunne godt give en slem hovedpine. — Snesköjter, ski og sparkstöttinger kendes ikke. Glidebaner måtte kun laves, hvor ingen gik, da de var farlige, om der kom et fint snelag, så ingen kunne se dem. Dem lavede man ved at feje sne sammen med en stiv kost ved aftenstid, jævne det pænt og fint og sprøjte vand på, — om morgonen var der en fin glidebane, dersom det frös.

Isen behandlede vi med respekt¹³. Da det var på åen eller den dybe dam, fik börn ikke lov at være i nærheden af folk, der isede, — men fandt man stykker fra isningen, var det en sport at prøve at kaste disse henad isen og ramme hullet. Vi lavede aldrig huller, som vi sprang over.

Min broder havde et par gamle sköjter, som han havde fået af prästens drenge. De havde en afrundet snabel op foran foden, »Hallifax« hed de, og min bror var meget stolt af dem. De blev spændt over foden med en rem, og bagi kunne de skrues til skoens hæl med en nøgle. Men det havde skoen ikke godt af, og der var

ikke længe mellem der gik en hæl. Det havde fattigfolk ikke råd til, så nøglen blev borte, og sorgen var stor for Jens.

Vores isslæde var bare som den, jeg har omtalt. Der blev sat en ramme op om bagerste ende, som man greb i og skubbede på — på isen — når man så havde træsko eller skøjter på. Skøjtesejl kendtes ikke. Ude i dammen stod to pæle, den ene højere end den anden. Om sommeren blev der lagt et langt bræt fra bredden ud til dem, og ad dem trillede man ting som ajletönder og kar ud i dammen, når det skulle »bösnes«. Det var kraftige stolper, og i den høje var der et hul i toppen, og kunne man låne en gammel vognstang og en jerntöjrpæl at fæste den med, havde man en herlig karrusel. Herpå kunne man nok binde et par slæder, så var det med at finde en til at dreje stangen rundt.

I den kolde årstid eller i regnvejrr var der meget, man kunne lege inde, for eksempel köbmand eller skole eller tog. Når vi legede köbmand, trak vi »forsættet«, den lange löse bænk ved bordet, hen til den modsatte væg, det var disken. Herpå satte vi så alt muligt, hvad vi kunne finde — eller slet ingen ting. Köbmanden stod jo inden for disken, vi andre gik rundt på gulvet og lod, som vi havde en kurv æg, som vi skulle have varer for, eller måske et kalve- eller lammeskind, man ville sælge til ham — som regel en sammenrullet avis eller »Ugens Nyheder«. Når man så nåede butikken, lukkede man en dør op og i og sagde »Go daw« og spurgte, om man kunne sælge ham en kurv æg eller et par skind, — og det kunne

man godt, bare man ville tage varer for pengene. Man bad så om forskellige varer. Margarine og grön sæbe lod man altid, som man skar ud af bötten under disken med den lange, lige ske, som köbmanden gjorde, og slog sin flade hånd i disken med et stort klask, sådan som det löd, når han smækkede sæben eller margarinen på papiret. Tobak, mel og andre varer, som skulle i poser, var også ene bevægelser, sådan som man havde set det i butikken, også det med at veje det forskellige. Man sagde, at vores köbmand altid vejede sin ene finger med, når han solgte. Æggene var som regel faldet i pris, så der måtte penge med, og flere havde luret et tag af fra en mand, der så skrækkelig nödig ville af med penge — hans pung var næsten ikke til at hive op af lommen. Når så skindene blev rullet op og efterset, för de skulle vejes, var de som regel våde, blodige eller sure, og så skulle der pruttes på prisen for dem. Alt var mimik, også når man tog den tunge kurv på armen eller sæk på nakken og daskede hjem. Skomager og skrædder kunne leges på samme måde, det var bare med at finde på ord at sige.

Lege »komme fremmede« var morsomt. Som regel var man et par familier, far, mor og börn. Havde man ikke börn nok, kunne man hurtigt lave et par stykker af en pude og noget gammelt töj, som man rullede sammen. Kunne man få lov at låne en av Lillesösters kjoler, spændte man den om »Dolti«¹⁴, et papir eller et lommetörklæde var ansigtet, og en ble knyttet om som törklæde, så var »Doltanmarits« (Doltannemarie) fær-

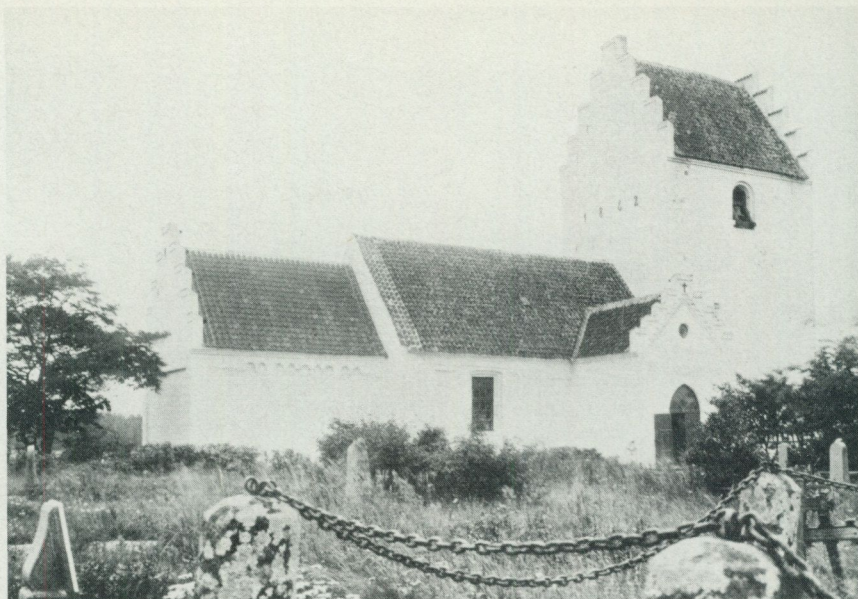
dig. En sådan dukke lavede Mor til mig af mit eget tøj, da jeg lille og mørkerød blev puttet i seng om aftenen . . . En kælen kat kunne også godt bruges til barn, den fik så en smæk og uldklokke på, samt et tørklæde og var virkelig sød at se på, — men kom hunden så ind, tog jo pokker ved den, og den sprang fra os, men kunne jo ikke komme frem og op, som den plejede for tøjet, den var i. Dens forvirrede spring og skrækslagne hoved under kyse eller tørklæde, var ikke til at stå for, når den kiggede forundret fra den ene til den anden og ikke forstod, hvad vi lo ad. Engang havde vi en dejlig doven, stor sort hankat med hvid næse og hvide poter. En dag, vi skulle have en lille fugl begravet, skulle den være præst og fik en hvid blondekrave om halsen. Da vi stod og sang, og en holdt ved Mons, for at den ikke skulle tage fuglen, kom hunden springende for at se, hvad der foregik, da vi sang — og da sprang »præsten« i sit fine ornat ind gennem hullet i ladeporten. Til far, mor og børn ville drenge lege med kun i dårligt vejr, — det var mest en töseleg. Det gik bedre med »komme fremmede«. Så bakkede mændene på en pind og tog et glas öl ud i luften, mens de snakkede dyr og avl og priser. Konerne så jo efter, hvor mange tænder de små havde fået, — om de var begyndt at ligge tørt — om törvene var blevet tørre, og om den nye rug gav godt bröd. Så blev der serveret melmadder, en skive roe med skrabet gulerod på. Det så pænt ud og smagte godt. Naturligvis drak man kaffe til. Der var mange, som kunne tage så fint ved de indbildte kopper, at lillefingeren strit-

tede lige ud, — det havde en set »Joremoren« gøre, men roemaden med gulerod på var virkelig nok.

Der var ikke penge til legetøj; men som vi dog kunne fantasere og lege os til tingene. Tid til at kede os havde vi aldrig. Hvor er det synd for de børn, som får alt færdiglavet i dag. Ude i diger og hegn hvor der var en åben plet, lavede man sig en lille stue, hvor man kunne sidde i fred og læse. Her samlede man fine skår af kopper og tallerkener og legede, at det var husgeråd. Her kunne man også lege »komme fremmede«, men så var hele den lille hule mest køkkenet, hvor man tog sagerne fra. Så var stuen ude i solen, og bordet var mest en lem eller en fjæl, lagt på nogle mursten. Måske fik man mellemad med sukker på, som man delte op i små bidder, som kage til sin gæster. Var der ærter og bær, var det også godt at servere og kunne forestille mange ting. Disse lege lærte man af de større børn, hvori de små jo altid deltog og dermed blev passet.

Mine mindre søskende har haft påklædningsdukker, man klippede ud af ark. De første tegnede vi op i skolen hos vore kammerater og lavede kjoler til af kulört papir fra kaffeposer og andet. Dukkehuse var det kun rige folks børn der havde i min barndom, og dem fik de kun lov at lege med til fødselsdag og lignende. Dåb kan jeg ikke huske, vi legede. Men kunne man få fat i et gammelt gardin eller andet lett stoff, var det en yndet leg at blive pyntet som brud med langt bölgende slør og blomsterkrans om håret. Vi så jo så tit en brud ved Elling kirke. Nogen brudgom kan jeg ikke huske, vi havde, —

8. Elling kirke.
Meddelelsen boede
som lille pige i et
hus ved kirken, og
her fik børnene
forbilledet for deres
legen bryllup. (Kgl.
Bibliotek.)

en dreng skulle jo ikke pyntes i den forstand, og ingen havde vel set en bryllupsceremoni.

Ved digerne og hegn legede drengene tit »Krig ved Fredericia Vold«. Der stod til hårde slag med hjemmelavede sabler og bösser lavet af træstumper og andet. Det gik let ud over pigernes smukke skår og deres små stuer, men det kunne krigene jo ikke tage hensyn til, det var jo med at komme i dækning . . . Efter et efterårsmarked, som de større børn mest fik lov at komme med til, gik handelen livligt både med köer og heste mellem drengene. Havde en pranger påduttet en sølle mand en krikke, der enten var hvinsk eller lam, og köberen först opdagede det, efter der var givet håndslag, skulle der jo mægler til, og det endte mest med, at de drak köberen fuld, og han drog af med den bidske eller lamme hest. Kraftprøverne blev også

efterlignet, men det var ikke så let. Det var mest en tyk, spidset pæl og en trækölle, en man brugte, når köerne skulle flyttes, der var redskaberne, og en udråber råbte, at der var tre slag for 25 öre. Hvem der kunne slå den i jorden med tre slag, slog frit, ellers måtte han af med en knap. Det var også en god leg i marken ved köerne, hvor mange drenge traf sammen, og det var mærkeligt, som de kunne komme til at mangle bukseknapper, mens den leg var på mode.

Pigerne legede kæmpedamer ved at klæde sig i store kjoler, som de stoppede ud, eller ved at klæde sig i lidt og være linedanserinder eller slange-tæmmersker. Det sidste var det letteste, — et flettet reb var en mægtig kælen slange. Sjippetov var gode til dette farlige dyr. Værre var det at finde en »Professor Labri«, som levede den gang og var en stor, dejlig

9. Gården Møjen, hvor beretteren har boet siden 1918, ligger tæt ved havet. Fotografiet viser gården i 1946. Nu er hele kyststrækningen bebygget med sommerhuse.

gögler, — men lidt kunne man jo altid huske af hans indfald.

Man plukkede også græs og lavede høstakke. Af lange strå lavede man små neg, som man lavede kærver af — tre eller seks neg sat sammen for at tørre. Tre til byg, 6 til havre og 10 til rug. Når de skulle køres hjem på hjulbøren, skulle de tælles. Der skulle 60 neg til en trave, og for at holde rede på det, var det en »Bedstefar«, der talte og tog et strå i hånden for hver tiende neg. Høet blev jo forsvarligt bundet med læssetang og krydsreb og det hele. Jeg tror ellers aldrig, vi efterlignede dyrenes røgt og pleje.

Vi havde nok med at muge og passe dyr i virkelighed. Men legede man for eksempel hest, fik de jo både hø og mulepose og blev striglede. Havde man været ved stranden og samlet skaller af forskellig art, havde man jo som för beskrevet en masse forskellige husdyr. Af mursten eller törv, sad man så ude i solskinnet op ad en mur, og lavede båse eller stier, som passede til de forskellige. Store sneglehuse og blåmuslinger borede man hul i med et søm og bandt en snor i som tøj, så satte man dem på græs. Sneglehusene var køer, blåmuslingerne heste. Cigarkasser var

gode som vogne til de heste, og tændstikæsker var fine til hönsereder til vingemuslinger.

Jo, man legede tit hest. Tömmen var mest af tækkegarn (kokosgarn), som man fik om armen med en lökke. Havde man »tospand« og en gammel fiskekasse til vogn, var man godt körende — eller slæbende. Begge heste havde krydsede seler på armene og holdt i rebet, der dannede vognstang til kassen. Med tömmen kunne kusken behændigt dreje sine heste, hvilken vej han ville, og naturligvis hörte en god pisk til. Når hestene skulle i gang, sagde han med sine læber, som til et stort smækkys, eller satte tungen op mod ganen og sugede i stöd, mens han åbnede munden, så det löd omtrent som gtrr — gtrr — gtrr. Pröv bare!

Som kæphest brugte man en kæp. Fik en gammel strömpe, hvis fod blev fyldt med hö, græs eller sand, så hang Lotte godt nok lidt med hovedet. Så fik hun lagt en sejlgarms- eller kokosgarmsgrime på, og en susende galop kunne begynde. — Jeg er 20 år ældre end min yngste bror, han havde en gyngest. Det var to ens træplader, skåret ud som heste. En lille stol var sömmet fast mellem dem, og så var de sat på gænger. Mellem hestenes hoveder og deres forben var et par stokke så tykke som et kosteskæft. Den ene var til at holde i, og den anden råbte man på med födderne. Når man så rokkede frem og tilbage i sædet, sprang hestene.

Legede man hund, var man enten en söd hund, der kunne passe på ting, finde Fars töfler og lade sig klappe, måske hyrdehund, der skulle passe köer og får — eller lænkehund, som

man skulle passe på ikke at komme for tæt til.

Noter:

¹ Fodermesteren skulle sørge for såvel fodring som malkning af gårdens dyr. Hele fodermesterens familie deltog i malkningen.

² Daglejerne på adskillige herregårde udgjorde et ustabilt landproletariat, der hyppigt skiftede arbejdssted.

³ Beretteren bor nu i Strandby.

⁴ En »kå« er en fladbundet båd i modsætning til en kölbygget skibsjolle.

⁵ Ved fladvandede kyster har det været en yndet form for fiskeri at vade i vandet og med foden fastholde fladfisk, som gemmer sig i sandet. Fisken tages da op med hånden, og med nål trækkes fisken på en snor.

⁶ Med gröft forstås her en gravet rende til afvanding.

⁷ Kokager er törret kogödning.

⁸ Aggersundbroen blev indviet 1942.

⁹ Sidste sætning: »Det kan jeg ikke, for han er jo den störste, og så stor en lort har jeg ikke fundet endnu«. Ordet lort er for den dialekttalende dreng en naturlig betegnelse for gödning. I rigssproget er (og især var) ordet en höjst fornærmelig tiltale. Deraf historiens politiske pointe. Th. Stauning var socialdemokrat og stod i et spændt forhold til gårdmandspartiet venstre.

¹⁰ Manna er fröet af elm (*Ulmus glabra*). Syreblade (arter af *Rumex*) blev almindeligt tygget af börn.

¹¹ Blomsterkurven af engelskgræs (*Armeria maritima*) ligner runde bröd.

¹² Med lus menes fröene i hyben.

¹³ I spørgelsten er der en hel herie spørgsmål om börns leg på gyngende is og isflager.

¹⁴ Dolti betyder dukke.

Kommentar

Den ovenstående beretning er 2 afsnit på 35 sider af en beretning på ialt 115 (NEU nr. 28.930 og NEU nr. 29.095). Den er udarbejdet i 1970 og 1971 som svar på de etnologiske undersøgelsers 4 spørgelister om leg og legetøj. Udsnittet handler om lege i og med naturen. NEU's spørgelister er meget omfattende, og man søger at opbygge serien af spørgsmål således, at beretteren ikke kommer til at besvare de enkelte spørgsmål, men føres til udførligt at beskrive arbejdet eller legen, således som den foregik. En redegørelse for principperne bag NEU's spørgelister findes i Dansk Folkemuseum & Frilandsmuseet, history & activitis, København 1966, s. 121-142.)

Beretteren Anna Møjen har siden

1918 været kone i gården Møjen i Elling sogn nord for Frederikshavn på Vendsyssels østkyst. Hendes forældre var begge født i gårde i Albæk sogn syd for Frederikshavn. Faderen havde imidlertid ikke haft midler til selv at købe en gård. I stedet ernærede han sig som fodermester på forskellige store gårde.

Anna Møjen kom derfor til at tilbringe sine barneår i Elling sogn, fra 6 til 10 års alderen i et gammelt hus ved Elling kirke og indtil 17 års alderen i et nybygget hus ved herregården Bannerslund.

Anna Møjen er født 1894 som den første af 10 søskende i et »godt, men fattigt hjem«. Pasningen af de små søskende var en væsentlig del af hendes barndoms sysler.

Ole Højrup